

Η παιδαγωγική σχέση: αλληλεπίδραση και επικοινωνία μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητή

Ενότητα 2^η: Η συμβολή της κοινωνικής
αλληλεπίδρασης στην εκπαιδευτική διαδικασία

Κωνσταντίνος Γ. Μπίκος
Τμήμα: Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Η παιδαγωγική σχέση:

αλληλεπίδραση και επικοινωνία μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητή
Τμήμα Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής

Ενότητα 2^η:

Η συμβολή της κοινωνικής αλληλεπίδρασης στην εκπαιδευτική διαδικασία

Κωνσταντίνος Γ. Μπίκος
Καθηγητής Α.Π.Θ.

Περιεχόμενα (1/2)

- Η έννοια της ταυτότητας.
- Η έννοια του ρόλου.
- Η συνείδηση του «Εγώ».
- Το ατομικό παιχνίδι.

Περιεχόμενα (2/2)

- Το ομαδικό παιχνίδι.
- Ο συμβολικός χαρακτήρας της αλληλεπίδρασης εκπαιδευτικού-μαθητή.
- Το δίπολο εκπαιδευτικός-μαθητής.
- Ενδεικτική βιβλιογραφία.

Η έννοια της ταυτότητας (1/2)

- Συμμετοχή σε κάθε αλληλεπίδραση με τα δύο επίπεδα ταυτότητας.

α) **Προσωπική**: δυνατότητα αντίληψης όλων των βιωμάτων ως μια ενότητα (ενώ είναι διάσπαρτα)
- μοναδικό και ανεπανάληπτο πορτραίτο
- αναπαράσταση του ίδιου και των άλλων για τον εαυτό του (Goffman, 1976).

β) **Κοινωνική**: ανήκει σε κάποια κοινωνική κατηγορία = ορίζει τον εαυτό του, χαρακτηρίζεται από τους άλλους
- Δεδομένη = γεννιόμαστε
- Διεκδικούμενη = στρατηγικές για διεκδίκηση (Γεωργογιάννης, 1996).

Η έννοια της ταυτότητας (2/2)

- Προσκόμιση τεκμηρίων για ταυτότητα και ρόλο.
- Αλληλοσύνδεση προσωπικής - κοινωνικής ταυτότητας (Κωνσταντίνου, 1997).
- Εξέλιξη ταυτότητας.
- **Πολυεπίπεδο κοινωνικής ταυτότητας.**

Η έννοια του ρόλου (1/3)

- **Ρόλος:** κεντρική έννοια της συμβολικής αλληλεπίδρασης, και αναφέρεται στη συμπεριφορά ενός ατόμου που κατέχει κοινωνική θέση, ανταποκρινόμενος στις προσδοκίες της κοινωνίας για συγκεκριμένη θέση και ρόλο (Φεντ, 1989).
- **Αυτοαντίληψη του ρόλου:** δεν ταυτίζεται ο ρόλος με την ερμηνεία του ρόλου / πώς ερμηνεύει τις προσδοκίες που σχετίζονται με ρόλο (Goffman, 1974).
- Ο ρόλος παρουσιάζει *εξέλιξη* για κάθε άτομο
Πολύ χρήσιμη η γνώση του ρόλου του άλλου → προσκόμιση τεκμηρίων (εξωτερικών – εσωτερικών).

Η έννοια του ρόλου (2/3)

- Κάθε ταυτότητα χαρακτηρίζεται από συγκεκριμένες ιδιότητες (φωνακλάς, καλός γνώστης κ.λπ).
- **Η αξιολόγηση της συμπεριφοράς γίνεται σύμφωνα με την κοινωνικά προσδοκώμενη συμπεριφορά, που συνδέεται με το ρόλο και τις ιδιότητες της ταυτότητας (Κελπανίδης, 2002).**

Η έννοια του ρόλου (3/3)

- Στην αξιολόγηση της συμπεριφοράς δεν παίζει ρόλο μόνον ο φορέας του ρόλου, ταυτότητας ή τεκμηρίων → σημαντικός και ο δέκτης → αναπλαισιώνει και συχνά διακρίνει υποφαινόμενες ή προθέσεις του απέναντι (Goffman, 1974).

Δεν τα δέχεται παθητικά αλλά τα επεξεργάζεται ενεργητικά. Ανακαλύπτει νοήματα και ανάλογα ερμηνεύει (Μπακιρτζής, 2002).

Η συνείδηση του «Εγώ»

- Η **συνείδηση του Εγώ** και η ταυτότητα δεν αποκτάται στιγμιαία και δεν παραμένει σταθερή (Mead, 1962).
- *«Ο εαυτός είναι κατά κύριο λόγο μια διαδικασία και όχι μια στατική δομή ή μορφή»* (Blumer 1986).
- Κατεξοχήν ανθρώπινη δυνατότητα = η αντιμετώπιση του εαυτού ως υποκειμένου και ως αντικειμένου.
- Η συνείδηση του Εγώ: συνισταμένη του πώς βλέπει ο ίδιος τον εαυτό του και πώς τον βλέπουν οι άλλοι → αλληλεπιδρά πρωταρχικά με τον εαυτό του παράλληλα και με τους άλλους (ό.π.).

Το ατομικό παιχνίδι (1/4)

- Η διαδικασία απόκτησης της ταυτότητας εξαρτάται από **ανάληψη διαφόρων ρόλων**.

Σημαντικότερο μέσον: το παιχνίδι.

Το ατομικό παιχνίδι: σημαντικός σταθμός για την ανάπτυξη της ταυτότητας (και παιχνίδι ρόλων ή συμβολικό παιχνίδι).

Το παιδί παριστάνει ταυτόχρονα ένα πρόσωπο από το εξωτερικό περιβάλλον, π.χ. τη δασκάλα, τη μητέρα, τον αστυνομικό και παράλληλα τον εαυτό του (Νόβα-Καλτσούνη, 1996).

Το ατομικό παιχνίδι (2/4)

- Μορφή ατομικού παιχνιδιού, κατά την οποία το παιδί μπαίνει για πρώτη φορά και στο **ρόλο του «άλλου»**, καθώς χρησιμοποιεί λόγια και υποθετικές αντιδράσεις όχι μόνο δικές του, αλλά και αντιδράσεις ενός άλλου ρόλου.
- Απαραίτητο προγύμνασμα προκειμένου να ξεπεράσει τον **εγωκεντρισμό** του αλλά και να αρχίσει να αποκτά αυτοσυνειδησία (Αυγητίδου, 2001). Να μπορεί πλέον να βλέπει τον εαυτό του και με τα μάτια των άλλων.
- Αυτό το κατορθώνει μέσα από την **εναρμόνιση** των αντιδράσεων δύο διαφορετικών ρόλων. Έτσι αποκτά την ικανότητα να κατανοεί και την προοπτική του απέναντι.

Το ατομικό παιχνίδι (3/4)

- Το παιδικό παιχνίδι δε συμβάλλει μόνο στην απόκτηση ταυτότητας αλλά μία μορφή του, ειδικότερα το **συμβολικό παιχνίδι**, συμβάλλει και στην ανάπτυξη της **αφηρημένης σκέψης**.

Το παιδί κάνει τα πρώτα βήματα για να **απαγκιστρωθεί από το συγκεκριμένο** και το παρόν χρησιμοποιώντας π.χ. αντικείμενα, τα οποία συμβολίζουν κάτι διαφορετικό, από αυτό που είναι στην πραγματικότητα.

Το ατομικό παιχνίδι (4/4)

- Προϋποθέτει την ικανότητα του παιδιού να κατανοεί τους ρόλους ή και τις θέσεις περισσότερων συμπαικτών ή αντιπάλων (Γκότοβος, 1995).
- Με βάση αυτή την **αντίληψη** αλλά και την κατανόηση των **κανόνων** του παιχνιδιού είναι σε θέση είτε να «ενορχηστρώνει» τη δική του συμπεριφορά με τους συμπαίκτες του είτε να υιοθετεί αποτελεσματική συμπεριφορά απέναντι στους αντιπάλους (James, Jenks & Prout, 1998).

Το ομαδικό παιχνίδι (1/2)

- Το ομαδικό παιχνίδι συμβάλλει στην **ανάπτυξη της ταυτότητάς** του μέσα από την ανάληψη ρόλου και την κατανόηση του, πώς αντιμετωπίζουν το συγκεκριμένο άτομο οι συμπαίκτες του αλλά και οι αντίπαλοι.
- Δεν αρκεί βέβαια η αντίληψη των διαφόρων ρόλων αλλά η αποτελεσματική συμμετοχή απαιτεί και **την αντίληψη των κοινών στόχων και προοπτικών**, για παράδειγμα τη νίκη της ομάδας του.

Το ομαδικό παιχνίδι (2/2)

- Mead (1962): «γενικευμένο άλλο» (generalized other) → θεωρεί ότι η αντίληψη του «γενικευμένου άλλου» είναι ο τελευταίος και ο πιο σημαντικός σταθμός στην ανάπτυξη της ταυτότητας.
- Τόσο η αντίληψη του ρόλου των άλλων, η αντίληψη της στάσης των άλλων, η αντίληψη των κανόνων, όπως και η αντίληψη του γενικευμένου άλλου υπόκεινται στους νόμους της συμβολικής αλληλεπίδρασης.
- Κατακτώνται, δηλαδή, μέσα από την τριβή του ατόμου με τον κοινωνικό του περίγυρο και είναι αποτέλεσμα των ερμηνειών που δίνονται στους διάφορους συμβολισμούς (Γκότοβος, 1995).

Ο συμβολικός χαρακτήρας της αλληλεπίδρασης εκπαιδευτικού-μαθητή (1/5)

- Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στη μεθοδευμένη και σκόπιμη κοινωνικοποίηση που συντελείται στο σχολείο και ορίζεται ως αγωγή / το αποτέλεσμα της παιδαγωγικής αλληλεπίδρασης (Χατζηδήμου, 2000).
- Η αλληλεπίδραση εκπαιδευτικού-μαθητή, όπως και κάθε ανθρώπου με άνθρωπο είναι κατά βάση συμβολική.

Ο συμβολικός χαρακτήρας της αλληλεπίδρασης εκπαιδευτικού-μαθητή (2/5)

- G. H. Mead (1863-1931) εισηγήθηκε τον όρο **χειρονομία / νεύμα (gesture)** : οι άνθρωποι είναι με εξειδικευμένο τρόπο ευαίσθητοι σε συγκεκριμένα ερεθίσματα που διακρίνουν στον απέναντι.

Τα συγκεκριμένα ερεθίσματα έχουν ντυθεί με **σημασίες** , οι οποίες εξαρτώνται από το χώρο και το χρόνο, έχουν, δηλαδή, **κοινωνική και πολιτισμική καταγωγή.**

Ο συμβολικός χαρακτήρας της αλληλεπίδρασης εκπαιδευτικού-μαθητή (3/5)

- Όταν τα ερεθίσματα και οι σημασίες που τους αποδίδονται έχουν την ίδια επίδραση τόσο στον πομπό όσο και στον δέκτη, χαρακτηρίζονται και λειτουργούν ως «σημαντικές χειρονομίες», δηλαδή νεύματα ή «χειρονομίες» που έχουν ντυθεί με ιδιαίτερη σημασία (Blumer, 1986).
- Η γλώσσα αποτελεί ίσως το τελειότερο σύστημα σημαντικών χειρονομιών.

Ο συμβολικός χαρακτήρας της αλληλεπίδρασης εκπαιδευτικού-μαθητή (4/5)

- Η σήμανση των συμβόλων της γλώσσας, όπως και όλων των συμβόλων μπορεί να χαρακτηριστεί ως «αυθαίρετη».
- Τα κοινωνικά αποδεκτά σύμβολα δεν έχουν καμία μορφολογική αντιστοιχία με αντικείμενα ή έννοιες \Rightarrow αποτελούν συμβάσεις, που χρησιμεύουν για την αλληλεπίδραση και επικοινωνία ανάμεσα στα μέλη της ίδιας πολιτισμικής κοινότητας (Γεώργας, 1995).
- Τα σύμβολα αντιπροσωπεύουν έναν αυθαίρετο τύπο, που επινόησε σε κάθε κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο ο ανθρώπινος νους.

Ο συμβολικός χαρακτήρας της αλληλεπίδρασης εκπαιδευτικού-μαθητή (5/5)

- Η αλληλεπίδραση διαδραματίζεται πάντα σε συγκεκριμένα κοινωνικά πλαίσια ή συστήματα π.χ. σχολική τάξη = το συγκεκριμένο πλαίσιο σημασιοδοτεί τις πράξεις και τα λόγια, όσων μετέχουν.

Παρέχει τα λεγόμενα ερμηνευτικά σχήματα, τους στερεότυπους δηλαδή τρόπους ερμηνείας συγκεκριμένων σημάτων, δηλαδή αντιδράσεων, αντικειμένων, λόγων κ.λπ.

Το δίπολο: εκπαιδευτικός-μαθητής (1/5)

- Στη σχολική τάξη εμπλέκονται οι δύο βασικοί **ρόλοι: εκπαιδευτικός-μαθητής**.
- Ο κάθε ρόλος έχει την ανάλογη **ταυτότητα (προσωπική και κοινωνική)**.
- Η **περίσταση** πρέπει να οριστεί από τους μετέχοντες. Σ' αυτό βοηθούν:
 - *Σχολικό Πρόγραμμα.*
 - *Εσωτερικός κανονισμός.*
 - *Προηγούμενες εμπειρίες από το εκπαιδευτικό περιβάλλον .*
 - *Ερμηνεία διαφόρων «σημάτων» που στέλνει ο εκπαιδευτικός και δείχνουν, πώς ο ίδιος ερμηνεύει την κατάσταση «σχολική ζωή», «επικοινωνία» ή «μάθημα».*

Το δίπολο: εκπαιδευτικός-μαθητής (2/5)

- Οι μαθητές προκειμένου να οργανώσουν τη συμπεριφορά τους, πέρα από το σχολικό πλαίσιο, το πρόγραμμα ή τον κανονισμό, **έχουν να αποκρυπτογραφήσουν και όλα τα σήματα του εκπαιδευτικού και τους άτυπους κανόνες που πιθανόν υποκρύπτονται.**

Στο πλαίσιο της σχολικής τάξης διαδραματίζεται κοινωνική **αλληλεπίδραση πρόσωπο με πρόσωπο** ανάμεσα στον εκπαιδευτικό και το μαθητή.

Ο **μαθητής** αναγνωρίζει και ερμηνεύει τα λόγια και τις πράξεις του εκπαιδευτικού και ανάλογα με τις ερμηνείες που δίνει αλλά και τους στόχους που έχει, οργανώνει την «απάντησή» του.

Το δίπολο: εκπαιδευτικός-μαθητής (3/5)

- «Οι σημασίες κατακτώνται καταρχήν μέσα από τον εσωτερικό διάλογο και κατόπιν μετασχηματίζονται, ανάλογα με την αντίληψη του ατόμου για την περίσταση αλλά και ανάλογα με τις προθέσεις του» (Blumer, 1986: 5).
- **Η σημασιοδότηση δε γίνεται στο κενό** ο μαθητής επηρεάζεται από την αντίληψη για το πλαίσιο, τον ορισμό της περιστασης, τις δομές, τους ρόλους, τις αξίες, όπως και από τους τυπικούς και άτυπους κανόνες που λειτουργούν.

Το δίπολο: εκπαιδευτικός-μαθητής (4/5)

- Μέσα από την αμοιβαία ερμηνεία προκύπτει η **αλληλοπροσαρμογή** (Ναυρίδης, 1994).
- Η **προσαρμογή** δεν υπονοεί μόνον αρμονικές σχέσεις, περιλαμβάνει και τις περιπτώσεις εντάσεων ή διαταραχών στην αλληλεπίδραση και επικοινωνία *(προσβολή ή η διαμαρτυρία του μαθητή προς τον εκπαιδευτικό)*.

Το δίπολο: εκπαιδευτικός-μαθητής (5/5)

- «Πληρότητα πράξης» και «Επικοινωνιακή πληρότητα» : Ο μαθητής έχει **εσωτερικεύσει τους κανόνες** που ισχύουν, διαθέτει τα απαιτούμενα ερμηνευτικά σχήματα και ορίζει με επάρκεια την κάθε περίπτωση (Κωνσταντίνου, 1997).

Ενδεικτική βιβλιογραφία (1/3)

Ελληνόγλωσση:

1. Αυγητίδου, Σ. (2001) (Επιμ.). Το παιχνίδι. Σύγχρονες ερευνητικές και διδακτικές προσεγγίσεις. Αθήνα: Τυπωθήτω.
2. Γεώργας, Δ. (1995). Κοινωνική Ψυχολογία, Τόμ. Α' . Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
3. Γεωργογιάννης, Π. (1996). *Θεωρίες της Κοινωνικής Ψυχολογίας*. Τόμ. Β'. Αθήνα: Gutenberg.
4. Γκότοβος, Α. (1995). *Παιδαγωγική αλληλεπίδραση. Επικοινωνία και κοινωνική μάθηση στο σχολείο*. Αθήνα: Gutenberg.
5. Κελπανίδης, Μ. (2002). *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης. θεωρίες και πραγματικότητα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
6. Κωνσταντίνου, Χ. (1997). *Σχολική πραγματικότητα και κοινωνικοποίηση του μαθητή*. Αθήνα: Gutenberg.

Ενδεικτική βιβλιογραφία (2/3)

Ελληνόγλωσση:

7. Μπακιρτζής, Κ. (2002). *Η δυναμική της αλληλεπίδρασης στην επικοινωνία*. Αθήνα: Gutenberg.
8. Ναυρίδης, Κ. (1994). *Κλινική Κοινωνική Ψυχολογία*. Αθήνα: Παπαζήσης.
9. Νόβα-Καλτσούνη, Χ. (1996). *Κοινωνικοποίηση. Η γένεση του κοινωνικού υποκειμένου*. Αθήνα: Gutenberg.
10. Φεντ, Χ. (1989). *Κοινωνική ένταξη και εκπαίδευση*, μτφρ. Γ. Κακαλέτρης. Αθήνα: Καστανιώτης.
11. Χατζηδήμου, Δ. (2000). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική. Θέσεις, αντιθέσεις και προβληματισμοί*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

Ενδεικτική βιβλιογραφία (3/3)

Ξενόγλωσση:

1. Blumer, H. (1986). *Symbolic interactionalism. Perspective and method*. Belkeley: University of California Press.
2. Goffman, E. (1974). *Frame. An essay on the organization of experience*. New York: Harper & Row.
3. James, A., Jenks, C. & Prout, A. (1998). *Theorizing childhood*. Great Britain: Policy Press.
4. Mead, G. (1962). *Mind, self and society*. Chicago: University of Chicago Press.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Μπίκος Κωνσταντίνος.
«Η παιδαγωγική σχέση: αλληλεπίδραση και επικοινωνία μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητή. Η συμβολή της κοινωνικής αλληλεπίδρασης στην εκπαιδευτική διαδικασία». Έκδοση: 1.0. Θεσσαλονίκη 2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://eclass.auth.gr/courses/OCRS157/>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά - Μη Εμπορική Χρήση - Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Τέλος Μαθήματος

Επεξεργασία: Μενέλαος Χ. Τζιφόπουλος
Θεσσαλονίκη, Χειμερινό εξάμηνο 2013-2014

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

